

En brokigt blandad bikett

Till Lennart Lundborg 90 år

En brokigt blandad bukett

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland
Detta är nr 18 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7, 302 32 Halmstad
Telefon: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se
Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson
©2021 Kulturmiljö Halland och författarna
Tryck: Bulls Graphics, Halmstad 2021

ISBN 91-85720-67-4

UTSKRIFT 18

En brokigt blandad bukett

Till Lennart Lundborg 90 år

Red. Per Wranning

Tabula Gratulatoria

ANNELI ADAMSSON, VARBERG | BJÖRN AHNLUND, SLÖINGE | ANDERS ANDERSSON,
KÄLLSJÖ | CHRISTINA ANDERSSON-WIKING, VARBERG | OLOV ANDREASSON, STENINGE
ÅSA AXBERG, TRÄSLÖVSLÄGE | HANS BERGFEST, FALKENBERG
EVA BERNTSSON MELIN, VARBERG | LENA BJUGGNER, LAHOLM | MONICA BÜLOW BJÖRK,
TYLÖSAND | MARIA BONDE, GLOMMEN | DANIEL BORGMAN, HALMSTAD
LENNART CARLIE, HÄSSLEHOLM | JONAS CARLSSON, HALMSTAD | PÅR CONNELID,
VARBERG | JOHAN DAHNBERG, FALKENBERG | LISBETH ELIASSON, FLENINGE
PETRA ERIKSSON, FALKENBERG | MARIANNE FOGHAMMAR, LIDINGÖ | MATS FOLKESSON,
HEBERG | TINA FORS, UPPSALA | JOAKIM GOLDHAHN, ADELAIDE | ANN-SOFIE GRÄSLUND,
UPPSALA | BO GRÄSLUND, UPPSALA | CHRISTER GUSTAFSSON, HÖGANÄS
STEFAN GUSTAFSSON, HALMSTAD | PATRIK HALLBERG, GULLBRANDSTORP
CURRY HEIMANN, GÖTEBORG | HANS HELANDER, HALMSTAD | KERSTIN HULTIN,
HALMSTAD | ANDERS HÅKANSSON, GLOMMEN | LEIF HÄGGSTRÖM, FOTSKÄL
MAGNUS JENSNER, LIMHAMN | ANDREAS JOHANSSON, OKOME | OLA KADEFORS,
HALMSTAD | STEFAN KEJLBERG, HALMSTAD | BRITT-MARIE LENNARTSSON, VARBERG
EVELINA LINDBLOM, HALMSTAD | INGA LINDÉN, GETINGE | LARS LUNDQVIST, VISBY
SVEN LUNDSTRÖM, TRELLEBORG | MARIANNE LÖNN, JÖRLANDA
BETTY-ANN MUNKENBERG, LINDOME | MATS NILSSON, STENINGE | JENNY NORD,
HÖGANÄS | LENNART NORDQVIST, LAXVIK | LINN NORDVALL, GÖTEBORG | CARL PERSSON,
HALMSTAD | BJÖRN PETERSEN, HALMSTAD | JOHANNA PETERSSON, HALMSTAD
WIVI-ANN REIT, GÖTEBORG | CAMILLA ROSBERG, FALKENBERG | CHRISTINA ROSÉN,
MORJHULT | ERIK ROSENGREN, LAHOLM | LOTTA SANDBERG, HALMSTAD
CHARLOTTE SKEPPSTEDT, ÄNGELHOLM | LENA SOMMESTAD, UPPSALA | JÖRGEN STREIFFERT,
KUNGSBACKA | BO STRÖMBERG, HALMSTAD | JAN SVENSSON, FALKENBERG | FIA TEGNHED,
STENINGE | STINA TEGNHED, STENINGE | CLAS TOLLIN, STOCKHOLM
CHRISTINA TORELD, FJÄLLBACKA | GUSTAF TROTZIG, STOCKHOLM | BENGT WESTERGAARD,
MÖLNDAL | PABLO WIKING-FARIA, VARBERG | PER WRANNING, FALKENBERG
ANNA VUJIN, HALMSTAD | GISELA ÄNGEBY, FJÄRÅS

Innehåll

Tabula Gratulatoria 4

PER WRANNING:

Förord 7

LARS LUNDQVIST:

Lennart Harald Valdemar Lundborg från Linköping 9

PÅR CONNELID:

Längs Tjolöholms stigar 13

LEIF HÄGGSTRÖM:

Säljägare i Gröninge 34

BO GRÄSLUND:

Gullnar tǫflur i Vǫluspá och folkvandringstidens guldbrakteater 45

CLAS TOLLIN:

Lantmätaren Johan Söderling och den geometriska jordeboken M2 50

ERIK ROSENGREN OCH LENA BJUGGNER:

Det gyllene spännet från Munkagård i Ysby socken – insulärt, profant och skandinaviskt 66

MATS FOLKESSON:

Bemannade fyrplatser i Hallands län 70

GISELA ÄNGEBY:

I synliga skepp begravdes bronsålderns rituella specialister 90

BO STRÖMBERG:

Arkeologi – ”en framåtsyftande forskningsprocess för kunskapsuppbyggnad” 105

MONICA BJÖRCK BÜLOW:

Bildminnen 116

SVEN LUNDSTRÖM:

Från Hanhals till Hasslöv på bildningsresa 118

JOAKIM GOLDHAHN:

Bohuslänska vingslag – en essä om Carl Georg Brunius, hållristaren
från Tanum 122

CHRISTER GUSTAFSSON:

Hallandsmodellen 138

PER WRANNING:

Kung Ise och T. J. Arne – ett snart hundraårigt frågetecken rätas ut 152

CARL PERSSON:

Gettersö i Bolmen – en gropkeramisk boplats i Lagans vattensystem 166

ÅSA AXBERG:

Oscar Ohlson – en Hallandsmålare 179

JOHAN DAHNBERG:

Lennart Lundborg – den vandrande folkbildaren 182

STINA TEGNHED OCH ÅDEL VESTBÖ-FRANZÉN:

I gravhögarnas landskap 184

Författarpresentation 218

Längs Tjolöholms stigar

Sveriges sista slottsbygge – i Arts & Crafts anda

Tjolöholms slott är ett av Västkustens största besöksmål. Som kulturmiljö i Halland spelar det i en helt egen division. Omkring en kvarts miljon människor beräknas besöka slottet och dess omgivning varje år! Det vackra slottet med tillhörande park och trädgård är den stora magneten. Byggnaden uppfördes åren 1898–1904 och var ett av de sista stora slottsbyggena i Sverige.

Egendomen köptes 1892 av makarna James Fredrik och Blanche Dickson från Göteborg. Deras första byggprojekt var uppförandet av landets största stuteri, på platsen där dagens Tjolöholms gård (arrendegården) ligger. 1897 utlystes en arkitekttävling med uppgiften att rita ett nytt slott i elisabetansk stil. Den då tämligen okände Lars Israel Wahlman, som vann andra pris i tävlingen, fick uppdraget. Den slutliga utformningen av slottet och övriga delar av anläggningen kom att ske i nära samarbete med Blanche Dickson (Sumner 2001).

Slottsmiljön, såväl själva byggnaden som omgivande park och trädgårdar, är starkt influerad av Arts & Crafts-rörelsens idéer kring rumslighet, materialäktighet, hantverkets betydelse etc. Slottsbyggnaden är magnifikt inplacerad på ”sadelläget” mellan två markanta bergsformationer. Den gestaltade miljöns anknytning till omgivande natur är tydlig och förstärks genom slottets ganska låga profil och medvetna materialval. Terrasser, häckar och murar skapar rum men bidrar även till att länka ihop delarna till en helhet. Från slottsbyggnaden erbjuds magnifika utblickar och vida siktlinjer mot havet i söder och den övriga bebyggelsen i norr. Tjolöholm är utan tvivel en av Nordens yppersta Arts & Crafts-anläggningar.

Stensatta stigar och trappor

Många besökare stannar inte bara till i den slotts nära miljön. Från slottet leder flera väl upptrampade och skyltade stigar ut i det omgivande landskapet. ”Grevens runda” och ”Jägarns stig” är välbekanta stråk för alla som regelbundet beger sig till Tjolöholm för att promenera. Merparten av stigarna återfinns på halvön väster om slottet. Målet för

Tjolöholms slott med sin park och trädgård är en av landets främsta Arts & Crafts-anläggningar.

de flesta vandrarna är Storeskog, den västligaste och största bergsformationen ute på udden. I den varierade och delvis mycket dramatiska terrängen omedelbart öster om slottet löper också ett stort antal stigar. På slottets gamla utmark i nordost – idag kallat Stuteribergen – finns ännu flera.

Ingen som vandrat i Tjolöholmsområdet kan ha missat att stigarna bitvis är omsorgsfullt stensatta och att det längs många stråk, inte minst de som leder upp på höjderna, finns trappor. De senare består av allt från långa, inte sällan branta, sektioner till enstaka hällar. Det totala antalet trappor i området uppgår till flera hundra. De stensatta stigarna och trapporna är ett av Tjolöholmslandskapets mest framträdande karaktärsdrag.

Tittar man lite extra framgår att både stigar och trappor har ett ålderdomligt utse-

Stensatt stig i sydligaste delen av Storeskog. Idag löper här "Jägarns stig" och "Grevens runda".

ende. Flera är kraftigt övervuxna med mossor, vildkaprifol och ibland täta enbuskage, vilket visar att de inte har använts på mycket länge. Här och där tar dagens stigar "genvägen" rakt fram när de stensatta slingrar fram och tillbaka. På några platser löper sentida stigar tvärs över äldre, stensatta stråk, vilket tydligt signalerar att det är fråga om olika generationer. Trapporna är visserligen överlag stabila och välbyggda men vanligtvis i enkla, kallmurade konstruktioner.

Det råder inget tvivel om att majoriteten av de stensatta stigarna och trapporna verkligen är gamla. Traditionen knyter dem till makarna Dickson. Det har antagits att merparten tillkom under den relativt korta men sannolikt intensiva perioden 1892–1906, då James Fredrik och Blanche satte sin prägel på Tjolöholmsmiljön. Enligt uppgift ska Blanche Dickson återkommande ha fått nya stigar i present. Vid något tillfälle lär hon ha undanbett sig fler dyrbara smycken från maken och istället önskat sig nya stigar.

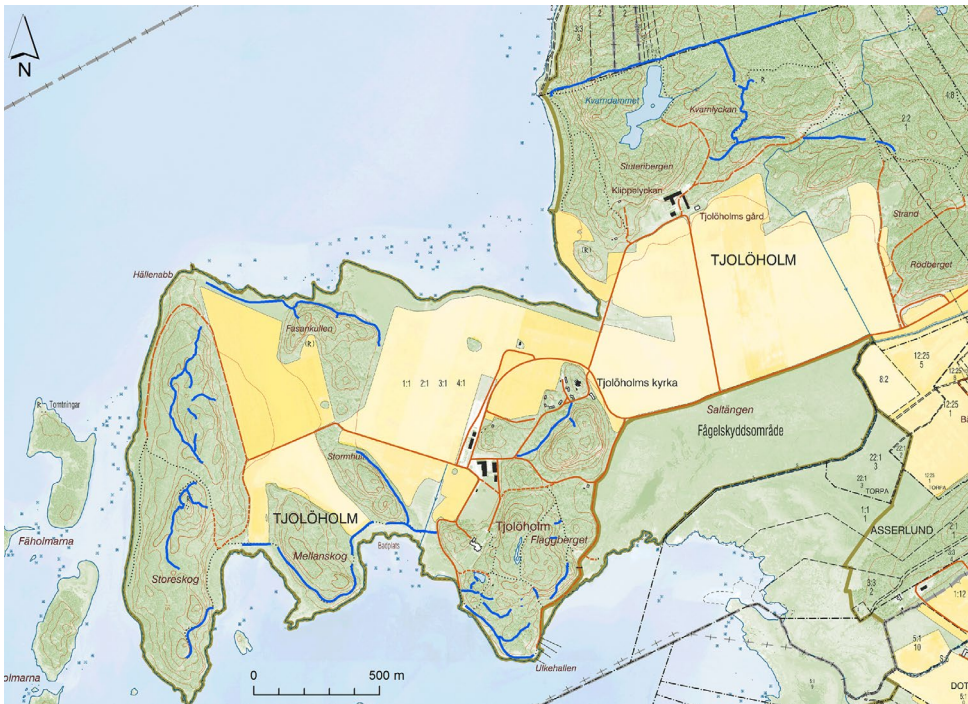

Den branta trappan upp på Riddaråsen strax söder om Tjolöholms kyrka. Trappan utgår från den stensatta "Fru Dicksons kyrkstig".

Kartbilden här intill visar det vittförgrenade nätet av stensatta stigar och trappor på Tjolöholmsfastigheten. Utbredningen har klarlagts av artikelförfattaren inom ramen för en nyligen genomförd kulturhistorisk utredning (Connelid 2021). Arbetet är tänkt att tjäna som underlag i samband med bildandet av ett naturreservat på fastigheten. Markeringarna på kartan återger sammanhängande avsnitt med stensatta stigar. Endast några få korta sträckor, t ex på kalt berg, saknar stensättning. Den sammanlagda längden stensatta stigar och trappor uppgår till cirka sju kilometer, vilket är mycket. Under inventeringen påträffades flera partier som inte tidigare var kända. Stigarna finns på eller i direkt anslutning till samtliga höjdparter ute på halvön och på Stuteribergen – den gamla utmarken – i nordost.

Här korsar dagens stig det gamla, stensatta stråket.

Stensatta stigar och trappor (blåmarkerade) på Tjolöholmfastigheten.

Enhetligt utförande

Stigarna och trapporna är ganska enhetligt utformade. De är vanligen 1–1,5 meter breda och konstruerade med ett yttre ”skal” av två stenrader som ibland är lagda i två skift. Däremellan finns en fyllning med mindre material, inte sällan med större, flata stenar överst. På flera ställen, t ex över sänkor mellan bergklackar, är de uppmurade till mer än en halv meters höjd. På många ställen syns tydligt att stenarna är huggna.

Stigarna löper både längs bergens kanter och på höjdpartierna. Kartbilden förmedlar intrycket att det på halvön i praktiken varit fråga om ett sammanhängande system – en ”runda” utgående från slottet. Den felande länken är här sträckan från Fasankullen och tillbaka mot slottet. Förmodligen har det funnits ett idag försvunnet stråk öster om Fasankullen som sedan lett tillbaka mot slottet via stigen längs Stormhults östra sida. Stigarna på mellersta delen av halvön, söder om Mellanskog/Stormhult och norr om Fasankullen, verkar delvis ha haft karaktären av ”transportsträckor”. Här finns få stickspår upp på höjderna. Stråken har dock erbjudit stora möjligheter till upplevelser och intryck i form av bl a utblickar mot fjorden.

I Storeskogsområdet löper stigarna nästan uteslutande uppe på själva höjdområdet. Som framgår av kartbilden finns där ett nästan sammanhängande stråk, innehållande åtskilliga trappor. Även på de högt belägna delarna av gamla utmarken i Stuteribergen finns närmare ett par kilometer stensatta stigar. Ett genomgående drag är att de ofta

Stensatt stig norr om Fasankullen.

Korsning i mellersta delen av Storeskog, med ett "stickspår" till höger som leder upp till en utsiktsplats.

Utsikt över Kungsbackafjorden från Storeskogs högsta punkt. Närmast land syns Fäholmarna, i bakgrunden Onsala.

De stensatta stigarna slingrar sig fram och tillbaka.

börjar ett stycke upp i den mer höglänta terrängen. Det är så att säga först när man anträder bergigare avsnitt som man leds vidare på stensatta stråk. Väl uppe slingrar sig stigarna vanligen vidare mellan bergsformationerna.

Ett antal stigar leder emellertid upp mot de högsta terränglägena, där man än idag på några av platserna har en hänförande utsikt. I början av 1900-talet var landskapet betydligt öppnare och skog saknades nästan helt på höjdpartierna. I Storeskog nås inte mindre än fem höjdpositioner, bl a området högsta punkt. På flera platser viker ”stickspår” av från huvudstråken och letar sig upp mot utsiktsplatserna.

Ett annat utmärkande drag i Tjolöholmsstigarnas layout är den slingriga linjeföringen. Denna är resultatet av en högst medveten gestaltning och motiveras i de flesta fallen varken av terrängen, stora träd eller andra naturliga hinder. Här är det lätt att se paralleller till växtslingorna i exempelvis William Morris (en av Arts & Crafts-rörelsens förgrundsgestalter) textil- och tapetmönster eller jugendslingorna inne i Tjolöholms slottsbyggnad. Genom att låta stigarna ringla fram i landskapet har det även varit möjligt att skapa oväntade effekter (”upptäckter”) längs stråken och anpassa stråken till den naturliga topografin.

Landskapsrum

Rumsligheten som präglar gestaltningen av de slottsnära park- och trädgårdsmiljöerna kommer också tydligt till uttryck i det omgivande landskapet. Här har förstås hela den underliggande topografin ute på halvön, med omväxlande plana ytor och uppstickande höjdformationer, fascinerat. Möjligheterna till överblick och upplevelser underlättades givetvis av att landskapet vid tiden för stigsystemets tillkomst var starkt hävdad av bete och delvis saknade skog.

Uppe på höjderna finns tydliga, större eller mindre rumsbildningar som avgränsas naturligt av branta bergväggar. Rumsligheten förstärks ofta av gamla, knotiga träd (främst ek) som växer längs bergväggarna. Många av träden hade säkerligen uppnått hög ålder redan för drygt hundra år sedan.

I norra och mellersta delen av Storeskog finns ett par långsmala ”dalgångar” mellan bergen, innehållande ett stort antal krokiga ekar. Träden är betespåverkade och har ett särpräglat, individuellt utseende. Många är gamla och ger en vink om hur det av långvarigt bete präglade hagmarkslandskapet uppe på höjderna såg ut när stigarna etablerades. Stigarna löper här längs dalstråkens kanter och väjer i några fall för träden (jfr bilden här intill). De gamla karaktärsträden och inramningen med berg längs sidorna skapar en tydlig rums känsla och förmedlar nästan känslan av att man vandrar genom ett ”galleri”.

Bland bergen närmast öster om slottet, framför allt i området söder om Näckrosdammen, är strukturen mer småskalig. Stigarna löper här ofta i smala passager som binder samman olika rum. Området har av de äldre kartorna att döma varit mer skog-

Trappsteg som leder in i ett av de typiska, naturliga "rummen" i Storeskog.

I Storeskog löper några av stigarna genom lågvuxen, starkt betespräglad ekskog.

De högsta delarna av bergsformationerna ute på halvön var förr frånhågnade den övriga marken. Korta stenmurar användes för att "täta" hålen längs bergväggarna.

bevuxet än övriga höjdformationer och inte lika hårt betat. Förmodligen var inslaget av gamla, knotiga träd större här förr i tiden. Det är inte svårt att föreställa sig barns och vuxnas fascination inför detta landskap i slottets omedelbara närhet för hundra år sedan! Flera trappor leder upp till området. Förutom i söder saknas dock i hög grad stensatta stråk uppe på själva höjdplatån.

Hägnaderna i det äldre, betydligt öppnare odlingslandskapet bidrog naturligtvis också till rumskänslan. Ute på halvön var de flesta högre bergspartierna frånhågnade övriga marker. Betet på höjderna var sämre och användes troligen främst till får och getter. Hägnaderna bestod i stor utsträckning av branta bergspartier som kompletterades med stenmurar. Ibland, som på bilden här intill, var murarna endast en eller ett par meter och hade som uppgift att täppa till mindre håligheter i berget. Utnyttjandet av naturliga branter var ett rationellt sätt att använda resurserna. Den här typen av hägnadssystem var vanligt förekommande i framför allt Bohuslän, som ju i likhet med norra Halland är mycket bergigt.

Fornlämningar

På två ställen leder de stensatta stigarna fram till fornlämningar, i de här fallen ett par förhistoriska gravar i typiska höjdlägen. På Storeskogs högst belägna parti finns ett mindre "röse" – sju meter stort – med beteckningen L1997:2992 i det statliga fornmin-

Detalj ur sjömningskartan över Kungsbackafjorden från år 1803. På högsta punkten i dagens Storeskog har kartritaren markerat ett sjömärke.

nessystemet Forsnök. I realiteten rör det sig om en enskiktad stenpackning som draperats över ett välvt bergskrön och som ursprungligen varit tänkt att likna ett röse. Stenpackningen är emellertid delvis uppriven och ombyggd till ett litet toppigt röse på högsta punkten. Förmodligen har man här rest ett sjömärke, kanske rent av "wålen" (wåle = sjömärke) som är markerad på ett sjökort från 1800-talets början. Utsikten från området är än idag fantastisk, framför allt mot söder. I början av 1900-talet erbjöd platsen ett 360 graders panorama och måste ha varit en av de mest attraktiva utsiktspunkterna längs hela stigsystemet.

På ett av Stuteribergens högsta partier – ungefär 500 meter nordost om Tjolöholms gård – finns ett annat gravröse (objekt L1997:3340 i Forsnök). En stensatt stig med flera mycket vackra trappor slingrar sig upp på höjden och stannar endast några få meter från graven. Det råder inget tvivel om att graven varit ett av målen för detta stråk, men även här hade man för drygt hundra år sedan vidsträckt utsikt i flera riktningar.

Fornlämningar, inte minst gravar och ruiner av skilda slag, förknippas ofta med det engelska parkidealet som ju var ett av fundamenten för Arts & Craft-rörelsens landskapskoncept. Ibland uppfördes t o m "falska" ruiner för att förstärka känslan av ålderdomlighet. När det gäller de båda gravarna i Tjolöholm kan vi anta att de är "äkta", men helt säker går det naturligtvis inte att vara...

Gravröset nordost om Tjolöholms gård. En stensatt stig leder nästan ända fram till graven.

Magiska trappor

Trapporna förekommer frekvent längs de stensatta stråken men även utanför dessa. Det rör sig här om allt från små konstruktioner innehållande enstaka trappsteg till långa, sammanhängande partier som ibland löper i brant terräng. Det mest imponerande exemplet på det sistnämnda finner vi i den avslutande, skarpt sluttande backen ned mot Kungsbackafjorden längs fastighetsgränsen i nordost. I sydligaste delen av Storeskog finns ett par spektakulära, närmast ”vådliga”, trappor intill brant berg på väg upp mot utsiktsplatsen. Flertalet stigar är i förvånansvärt gott skick, även de som ingår i dagens vandringsstråk. Som tidigare nämnts är de nästan undantagslöst kallmurade.

Flera av trapporna följer de branta bergväggarna, som här i Stuteribergen.

Trapporna utstrålar en alldeles egen ”magi”, i synnerhet de som fallit i glömska och legat orörda länge. I många fall är både de enskilda trapporna och stigmiljöerna i vilka de ingår påtagligt vackra. Många års användning har inneburit att stenkonstruktionerna satt sig, vilket förstärker känslan av ålderdomlighet. En av de vackraste trappmiljöerna återfinns i mellersta delen av Storeskog. Ett par mycket välbevarade stensatta stråk strålar här samman strax norr om den högsta punkten. Stigen löper på en hög ”ramp” fram till trappen som leder vidare uppför den branta bergsslutningen.

Flera av trapporna som letar sig upp på höjdpålsan strax öster om slottet är byggda bland löst liggande stenar och block. Ibland är det svårt att avgöra om det verkligen är fråga om trappor. Konstruktionerna smälter nästan samman med det naturliga underlaget som här skapar en dramatisk inramning. Kanske är platserna medvetet valda för att just förstärka känslan av orörd natur.

Vacker trappsektion med den anslutande stigen på ett högt fundament. Mellersta delen av Storeskog.

Flera av trapporna öster om slottet är placerade i sten- och blockrik terräng.

Ett par trappor leder fram till grottliknande formationer som bildats när flyttblock hamnat över sprickor i berget. Här avspeglas återigen fascinationen inför rumsbildningar och spektakulära naturbildningar i allmänhet. Den märkligaste miljön återfinns längst ut på Fasankullen på norra delen av halvön. Ett stickspår från huvudstråket längs stranden leder upp genom den steniga terrängen till en smal klyfta i berget. I den trånga passagen genom berget löper en välgjord trappa som upphör utanför ingången till ”grottan”. Bildningen påminner om en dös, en stenåldersgrav bestående av ett antal

"Dösen" längst ut på Fasankullen. Notera den smala trappan som leder upp genom den trånga passagen genom berget.

väggstenar med en takhäll ovanpå. Längs ”dösens” ena sida finns en avlång, uppallad häll som ser ut som en soffa. I ett öppnare landskap har platsen erbjudit en vid utsikt ut över fjorden i norr.

Storstilat hantverk

De stensatta stigarna och trapporna är, som tidigare påpekats, överlag mycket välgjorda. Enhetligheten i utförandet och de stabila konstruktionerna vittnar om stor hantverksskicklighet. På många platser framgår att delar av stenmaterialet är tillhugget. Den stora mängden flata hällar i trappor och längs stigarnas ytterkanter verkar dock inte i någon större utsträckning ha hämtats i markerna närmast runt omkring. Tydliga tecken på stenbrytning, t ex kluvna block eller borrhål finns bara på några få platser utmed stråken. En del stenar och block kan naturligtvis ha hämtats på platser med stora mängder löst liggande material.

De stensatta stigarna och trapporna innehåller mängder av flata, delvis tillhuggna hällar som troligen körts fram till byggplatserna. Trapp vid södra utsikten i Storeskog.

Frånvaron av täktspår är inte förvånande. Om den stora mängden stenmaterial hade brutits lokalt på plats skulle detta ha lämnat ”sår” i landskapet som påverkat upplevelsen av orörd natur negativt. Det mest sannolika är att merparten av stenmaterialet till stigar och trappor körts fram från annat håll. En hypotes kan vara att stigarna och trapporna delvis byggts med restprodukter från tillhuggningen av de stora mängder stenar och block som användes vid det senaste slottsbygget, eller för all del något av de äldre byggprojekten under 1800-talet.

Makarna Dicksons verk helt och hållet?

Frågan är om makarna Dickson verkligen hunnit med att realisera det omfattande systemet med stensatta stigar och trappor under sin relativt korta gärning på Tjolöholm. Det rör sig ju trots allt om drygt sju kilometer omsorgsfullt konstruerade och bitvis medvetet gestaltade promenadstråk. De ekonomiska resurserna att ”upphandla” professionella stenhuggare hade man naturligtvis och tillgången på användbar sten kan, som nyss nämdes, antas ha varit god. James Fredrik gick emellertid bort redan 1898, alldeles i början av slottsbygget, och Blanche var sedan intensivt sysselsatt med gestaltningen av både slottet och miljöerna runt omkring.

Det är oklart om stigar och trappor funnits med i någon ursprunglig plan för hur landskapet eller i varje fall de närmaste omgivningarna kring slottsmiljön skulle gestaltas. Såvitt känt finns inga bevarade ritningar eller andra dokument där de omnämns.

Möjligen fanns det sedan tidigare både trappor och en del stensatta partier ute på exempelvis Storeskogshöjderna. Där finns ju några av de mest imponerande utsiktsplatserna, som rimligen måste ha attraherat flera tidigare godsägare och deras familjer. De bitvis spektakulära naturmiljöerna och det omgivande odlingslandskapet i Tjolöholm kan långt före Dicksons period ha betraktats som ”parker” och därmed angeläget att tillgängliggöra och nå på ett mera bekvämt sätt.

En rimlig tanke är kanske att det hela startade med byggandet av trappor och kanske några av de kortare stråken kring Riddaråsen och Flaggberget, d v s i de mest slottsnära ”naturparkerna”. Därefter utvecklades konceptet till att omfatta även landskapet på längre avstånd från slottet.

Arts & Crafts och landskapet

Även om de stensatta stigarnas och trappornas tillkomsthistoria i nuläget inte är helt klarlagd, så är det ändå högst troligt att den slutliga utformningen varit påverkad av samma idéer som styrte gestaltningen av slottet och dess närmiljöer. Stigsystemet uppvisar flera uttryck som tydligt knyter an till Arts & Crafts-rörelsens grundläggande tankegångar kring bl a fenomenen rumslighet och siktlinjer/utblickar (Jonsson 2018). Stigarnas slingriga linjeföring – ett av stigsystemets tydligaste karaktärsdrag – framstår på flera ställen som direkt hämtade ur något av William Morris mönster. Även stigar-

VANDRING I DICKSONS FOTSPÅR

HOMMAGE TILL
LENNART LUNDBORG

James Fredrik och Blanche Dickson tog över Tjolöholm i norra Halland 1892.

Nice! Indeed!

Många har besökt slottet men alla känner inte till de stensatta stigarna och trapporna i landskapet. Det finns 7 km - mist!

Det sägs att Blanche hellre önskade sig nya stigar än fler smycken i present.

CONGRATULATIONS

Thank you, dear!

UTSIKT

Next time, I'll get you a present!

?

SURPRISE!

Thank you, dear!

Stigarna är fortfarande till glädje och nytta. Många använder dem för utflykter och motionsrunder.

What a lovely day for a walk, dear!

Indeed!

Bubo buba

Hatt av för kultur i natur!

nas och trappornas anpassning till terrängen har likheter med hur man ofta inom Arts & Crafts-designen strävade efter att byggnader och andra nyskapade element skulle framstå som framvuxna ur den omgivande naturen. Omsorgen i utförandet, inte minst återspeglat i det faktum att de flesta konstruktionerna ännu är i mycket gott skick, visar att stor vikt har lagts vid hantverkskunnandet.

Det långt drivna konceptet med stensatta stigar och trappor i Tjolöholm kan ytterst kunna kopplas till ”det engelska parkidealet”, som ju var en del av idébakgrunden till Arts & Crafts. Ett uttryck för detta är stigarna som leder upp till förhistoriska gravar på Stuteribergen och i Storeskog. Fascinationen för fornlämningar och andra ”ruiner” präglar idéerna om den engelska parken. Ett liknande fenomen i Tjolöholm är stråken som leder fram till de spektakulära grottförklipningarna. Det gäller bl a den stora, döslignande bildningen på norra sidan av Fasankullen.

Utläggandet av stigar och trappor kring förra sekelskiftet, och möjligen även något tidigare, ägde rum i ett överlag intensivt hävdad odlingslandskap. Miljön på Storeskog och de andra bergsområdena på halvön var sedan århundraden hårt betade, med kala bergskrön och en gles, låg ”krattskog” där emellan. Stora delar av utmarken var vidöppen och saknade helt träd. Undantaget höjdområdena närmast öster om slottsmiljön, som i varje fall under makarna Dicksons tid inte var betade, ledde stigarna ut i ett landskap som således inte hade någon traditionell park- eller naturkaraktär.

De jordbrukspräglade miljöerna längs stigarna uppfattades säkert ändå på flera sätt som ”naturliga”, inte minst för att de var annorlunda jämfört med byggnader, trädgårdar och övriga gestaltade miljöer kring slottet. Känslan av natur förstärktes givetvis av den bitvis mycket dramatiska topografin och möjligheter till utblickar över bl a fjord och hav. De av betesdjuren präglade träden kan ha bidragit till parkkänsla.

Litteraturen kring Arts & Crafts-rörelsens idéer om landskap i vidare mening verkar i första hand kretsa kring trädgårdar och parkmiljöer. Gestaltningen av Tjolöholmstigarna visar på tydliga kopplingar till dessa idéer men kan också sägas representera något nytt. De har ju i hög grad tillkommit i ett utpräglat odlingslandskap.

Stigsystemet i Tjolöholm framstår i den svenska kontexten så här långt som unikt. Såvitt känt finns inga miljöer av liknande slag någonstans i landet, i varje fall inte med samma omfattning eller koppling till den fascinerande Arts & Crafts-rörelsens landskapsidéer. Stigarna i Tjolöholm är dock långt ifrån färdigstuderade – tvärtom! Här återstår ännu mycket att upptäcka. Särskilt spännande i det fortsatta utforskandet blir exempelvis att försöka hitta de biologiska spåren i form av träd, blommor etc. som kan ha varit en del av den ursprungliga utformningen.

Referenser

- Connelid, P. 2021. "Detta Säterjet är helt Godt" – landskapshistorisk utredning på fastigheten Tjolöholm 1:1 m fl. Kula AB, rapport 2021-03-17.
- Jonsson, U. 2018. *Arts-and-craftsrörelsens gröna rum – Trädgårdar i England vid sekelskiftet 1900*. Självständigt arbete, SLU Alnarp.
- Sumner, A. 2001. *Tjolöholm. A woman's Achievement*. Tjolöholm Foundation.

Författarpresentation

Åsa Axberg är museilektor vid Hallands kulturhistoriska museum.

Lena Bjuggner, arkeolog, tidigare anställd vid Kulturmiljö Halland.

Monica Bülow Björk, tidigare anställd på arkeologiska avdelningen på Kulturmiljö Halland. Korrekturläste, formgav och arkiverade arkeologiska rapporter.

Pär Connelid är historisk-geograf och agrarhistoriker. Arbetar med odlingslandskapets historia från bronsålder och framåt. Verksam med egna företaget KULA AB. KULA@kulturgeografi.se

Fil.mag Johan Dahnberg är intendent vid Hallands Konstmuseum.

Johan.dahnberg@hallandskonstmuseum.se

Mats Folkesson, länsantikvarie i Halland 1996–2011. mats.kulturmiljomediam@gmail.com

Professor Joakim Goldhahn innehar Rock Art Australia Ian Potter Kimberley Chair vid Centre for Rock Art Research + Management vid University of Western Australia, Perth. e: joakim.goldhahn@uwa.edu.au

Bo Gräslund är professor emeritus i arkeologi vid Uppsala universitet.

bo.graslund@arkeologi.uu.se

Fil Dr Christer Gustafsson är professor i Kulturvård vid Uppsala universitet

christer.gustafsson@konstvet.uu.se

Stefan Gustafsson, illustratör. Verksam i egna firman Utblick Media i Halland AB.

utblickmedia@gmail.com

Fil Dr Leif Häggström är arkeolog och arbetar vid samlingsenheten, Hallands Kulturhistoriska Museum,

Leif.haggstrom@kulturmiljohalland.se

Sven Lundström, museichef vid Länsmuseet Halmstad/Hallands konstmuseum 2000–2015.

sven.lundstrom@icloud.com

Lars Lundqvist är verksamhetsutvecklare – digitalt kulturarv, arkeolog, avdelningen för kulturarvsutveckling, Riksantikvarieämbetet. lars.lundqvist@outlook.com

Fil Dr Carl Persson är arkeolog vid Fornforskaren AB. carlfornforskaren@gmail.com

Erik Rosengren är tidigare chef för Kulturmiljö Halland.

Fil Dr Bo Strömberg är privatforskare. Har tidigare varit arkeolog vid RAÄ UV och Landsantikvarien Hallands läns museer, samt tidigare antikvarie vid Länsstyrelsen i Hallands län

Stina Tegnhed är arkeolog vid Kulturmiljö Halland, Hallands kulturhistoriska museum.

stina.tegnhed@kulturmiljohalland.se

Clas Tollin fil dr i kulturgeografi, docent i agrarhistoria. Verksam som lärare och forskare vid SLU Ultuna. Clas.Tollin@slu.se

Fil Dr Ådel Vestbö-Franzén är kulturgeograf och arbetar som antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Aadel.franzen@jkgplm.se

Fil Dr Per Wranning är arkeolog och chef vid arkeologiska enheten, Kulturmiljö Halland.

per.wranning@kulturmiljohalland.se

Gisela Ängeby är arkeolog vid Arkeologerna i Mölndal, Statens historiska museer.

gisela.angeby@arkeologerna.com

Utskrift 18 bjuder på ett brett innehåll, en lockande blandning av arkeologi, kulturgeografi, kulturmiljö- och byggnadsvård, konst och historia.

Kort och gott en brokigt blandad bukett!

Numret är en vänbok tillägnad kulturprofilen och före detta länsantikvarien Lennart Lundborg på hans 90-årsdag. I sammanlagt arton bidrag presenterar ett tjugotal författare såväl nya spännande forskningsrön som intressanta tillbakablickar på äldre projekt och reflektioner kring händelser. Merparten har en tydlig koppling till Halland och samtliga bidrags gemensamma nämnare är att de alla är skrivna till Lennart.

Vi hoppas att denna rikt blandade artikelbukett i kombination med den genomgående varma berättartonen ska erbjuda läsaren mycket glädje och kanske även en och annan ny kunskap!

KULTURMILJÖ
HALLAND

EN DEL AV HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM